

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2024-yil 1-son

VOLUME 8 / ISSUE 1 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.1.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref

Content
Registration

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

5 **ISMAILOV BEKJON SALIXOVICH**
O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslar
huquqlari va imtiyozlarining funksional
imkoniyatlari hamda ularning yuridik tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

17 **HOSHIMXONOV AHRORXON
MUMINOVICH**
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va
Vazirlar Mahkamasi: o'zaro munosabatlarning
yangicha tartibi

25 **ERGASHEV IKROM ABDURASULOVICH**
Soliq intizomini ta'minlashda davlat soliq
xizmati organlari ishtirokining huquqiy
asoslarini takomillashtirish

36 **MAXMUDOV FIRUZ BAXTIYOR O'G'LI**
Zamonaviy davlat boshqaruvi va davlat
fuqarolik xizmatining nazariy-huquqiy jihatlari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR
HUQUQI. AGRAR HUQUQ.
EKOLOGIK HUQUQ

48 **NURULLAYEV SHOXRUX
SHUXRATILLAYEVICH**
Qurilish sohasida ekologik yuridik javobgarlik

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLIH.
KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

57 **KAMALOVA DILDORA GAYRATOVNA**
Jinoyatga suiqasd qilishdan ixtiyoriy qaytishga
oid konseptual qarashlar

67 **MIRZARAIMOV SARDOR TAXIROVICH**
Bezorilik huquqini qo'llash muammolari

12.00.09 – JINOYAT
PROTSESSI. KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

84 **САБЫРБАЕВА АЙНУРА БАХЫТ КЫЗЫ**
Новые способы отмывания денежных средств
при совершении киберпреступлений

96 **MAXMUDOV SUNNAT AZIM O'G'LI**
Reabilitatsiya asoslariga ko'ra jinoyat ishini
tugatishning ayrim jihatlari

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2024.8.1./QXU02649>
UDC: 342.722.1(045)(575.1)

O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR HUQUQLARI VA IMTIYOZLARINING FUNKSIONAL IMKONIYATLARI HAMDA ULARNING YURIDIK TAHLILI

Ismailov Bekjon Salixovich,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy
universiteti Huquqiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi
ORCID: 0000-0001-6765-3821
e-mail: bekjon.4@mail.ru

Annotatsiya. Fuqarolik jamiyati inklyuziv mazmun-mohiyat kasb etar ekan, bu jarayonda alohida ehtiyojli shaxslarning ham o'ziga xos faolligi kuzatilmoqda. Ularga yaratib berilayotgan imtiyozlar mana shu faollikka zamin yaratmoqda. Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari, erkinliklari va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlanishi bu toifa shaxslar uchun ta'lim olish, mehnat qilish huquqlarini, ijtimoiy himoya sohalaridagi imtiyozlardan foydalanishlarida keng ko'lamli imkoniyatlarni taqdim etadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish masalasi nafaqat O'zbekiston miqyosida, balki jahon darajasida ham jiddiy masala hisoblanadi. Shu bois bu borada ham ko'plab imtiyozlar joriy etilgan. Masalan, 2022-yil 1-yanvardan boshlab Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga qabul qilgan ish beruvchilarga (budget tashkilotlari, davlat korxonalari, ustav jamg'armasi (kapitali)da davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar bundan mustasno) har bir xodim uchun 6 oy davomida har oyda bazaviy hisoblash miqdorining 1,5 baravari miqdorida subsidiya berish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Maqolada shu kabi sohani rivojlantirishga doir kerakli chora-tadbirlar tahlil qilinadi, mavzuga doir mahalliy hamda xorijiy adabiyotlar o'rganiladi, olimlarning fikrlari keltiriladi hamda yakunda tegishli takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: nogironligi bo'lgan shaxslar, huquq, imtiyozlar, jamiyat, ta'lim huquqi, davlat, davlat islohotlari.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРАВ И ПРИВИЛЕГИЙ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ И ИХ ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ В УЗБЕКИСТАНЕ

Исмаилов Бекжон Салихович,

преподаватель кафедры юридических наук
Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Аннотация. По мере того как гражданское общество приобретает характер инклюзивного содержания, в этом процессе также наблюдается определённая активность лиц с особыми потребностями. Льготы, которые создаются в обществе этой категории лиц, напрямую закладывают основу для их активной позиции в обществе. Обеспечение прав, свобод и законных интересов лиц с ограниченными возможностями здоровья направлено на предоставление данной категории лиц доступа к образованию, льготам в сфере социальной защиты, реализации трудовых прав. Вопрос трудоустройства лиц с инвалидностью является серьёзным не

только в масштабах Узбекистана, но и на мировом уровне. Поэтому в этом отношении было введено множество льгот. К примеру, с 1 января 2022 года работодателям, осуществляющим трудоустройство инвалидов (за исключением бюджетных организаций, государственных предприятий, юридических лиц с долей государства в уставном фонде 50 и более процентов), за счёт средств Государственного фонда содействия занятости за каждого работника ежемесячно предоставляется субсидия в размере 1,5-кратной базовой расчётной величины в течение шести месяцев. В статье анализируются необходимые меры по развитию сферы, изучается отечественная и зарубежная литература по тематике, излагаются мнения учёных, в итоге даются соответствующие предложения по развитию данной сферы.

Ключевые слова: люди с ограниченными возможностями, законодательство, льготы, общество, право на образование, государство, государственные реформы.

FUNCTIONAL POSSIBILITIES OF THE RIGHTS AND PRIVILEGES OF PERSONS WITH DISABILITIES AND THEIR LEGAL ANALYSIS IN UZBEKISTAN

Ismailov Bekjon Salikhovich,

Lecturer of the Department of Legal Sciences,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Abstract. *As civil society acquires an inclusive essence, in this process, the special activities of persons with special needs are observed. Privileges created for them create the basis for this activity. Ensuring the rights, freedoms, and legal interests of persons with disabilities provides a wide range of opportunities for this category of persons to use the rights to education, the rights to work, and benefits in the fields of social protection. The issue of the employment of persons with disabilities is a serious issue not only at the level of Uzbekistan but also at the global level. Therefore, many benefits have been introduced in this regard. For example, from January 1, 2022, employers who employ persons with disabilities at the expense of the State Fund for Employment Assistance (except budget organizations, state enterprises, and legal entities with a state share of 50 percent or more in the charter fund (capital)) will have the practice of providing a subsidy in the amount of 1.5 times the base calculation amount for one employee every month for 6 months. In the article, the necessary measures for the development of the industry are analyzed, local and foreign literature on the subject is studied, the opinions of scientists are presented, and at the end, relevant proposals for the development of the industry are given.*

Keywords: *people with disabilities, legislation, benefits, society, the right to education, the state, state reforms.*

Kirish

O'zbekistonda nogironlarning huquq va imtiyozlaridagi funksional imkoniyatlar va ularning huquqiy tahlili bir qancha sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega:

1. Huquqlarni himoya qilish: nogironlarning huquqlari va imtiyozlarining funksional imkoniyatlarini ta'minlash ularning asosiy huquqlarini himoya qilish, jamiyatga qo'shilishi hamda ishtirokini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu ularning ta'lim, ish, sog'liqni saqlash va ulardan foydalanish huquqlari, shuningdek, kamsitish va eksplua-

tatsiyadan xoli yashash huquqini o'z ichiga oladi.

2. Huquqiy baza: nogironlarning huquq va imtiyozlarini har tomonlama huquqiy tahlil qilish qonunchilik doirasidagi kamchiliklar, nomuvofiqliklar va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu nogironlarning huquqlari va farovonligini ta'minlovchi yanada samarali qonunlar va siyosatlarini ishlab chiqish va amalga oshirishga olib kelishi mumkin.

3. Inklyuziv jamiyat: nogironlarning huquq va imtiyozlarining funksional imkoni-

yatlarini o'rganish O'zbekistonda xilma-xilikni qadrlaydigan va imkoniyatlaridan qat'i nazar, barcha shaxslar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan yanada inklyuziv jamiyatni yaratish yo'lida xizmat qilishi mumkin.

O'zbekistonda nogironlar huquq va imtiyozlarining funksional imkoniyatlari va ularning huquqiy tahliliga bag'ishlangan maqolaning o'ziga xos maqsadi mamlakatda nogironligi bo'lgan shaxslar duch keladigan muammo va to'siqlarni hal etish hamda ularning qonuniy huquqlari hamda erkinliklarini takomillashtirish bo'yicha yechimlar taklif etishdan iborat. Mazkur maqola orqali hal etilishi lozim bo'lgan muammo O'zbekistonda nogironlarning huquq va imtiyozlari yetarli darajada himoyalanganligi, shuningdek, mavjud qonunchilik bazasidagi kamchiliklarni aniqlash, bartaraf etish bo'yicha har tomonlama huquqiy tahlil qilinmaganidir. Bunga ta'lim, bandlik, sog'liqni saqlash va davlat infratuzilmasidan foydalanishning cheklangani, shuningdek, nogironlarni kamsitish, stigmatizatsiya qilish kabi masalalar kiradi. Maqolada huquqiy tahlil o'tkazish va nogironlarning huquq va imtiyozlarining funksional imkoniyatlarini o'rganish orqali amaldagi qonunchilik bazasida yetishmayotgan sohalarni yoritish, huquqiy islohotlar va siyosatni o'zgartirish bo'yicha tavsiyalar berish maqsad qilingan. Yakuniy maqsad nogironlar huquqlarini samarali himoya qilish, ularning jamiyat hayotining barcha jabhalariga qamrab olinishini rag'batlantirish, nogironlarning to'liq va mustaqil hayot kechirish imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat.

Shu bois maqolaning o'ziga xos maqsadi O'zbekistonda nogironlarning huquq va imtiyozlari to'g'risida xabardorlikni oshirish, mavjud qonunchilik bazasini tahlil qilish, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun huquqiy va ijtimoiy sharoitlarni yaxshilash bo'yicha tushuncha hamda tavsiyalar berishdan iborat.

Bugungi kunda qonunchilik sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar inson huquqlari, erkinliklari va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga qaratilgani bilan xarakterlidir. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston davlat islohotlari mohiyatida inson qadri g'oyasining konseptual ahamiyat kasb etishi e'tirofga sazovordir. Zero, davlat rahbari Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Avval inson, keyin jamiyat va davlat" degan g'oyani Konstitutsiyamiz va qonunlarimizga ham, kundalik hayotimizga ham chuqur singdirishimiz kerak. Bu borada xususiy tashabbuslarni yanada kengaytirish, ularga yangi istiqbollarni ochish maqsadida endi "qo'l boshqaruvi"dan aniq natijaga ishlaydigan tizimli boshqaruvga o'tish vaqti keldi" [1].

Bundan tashqari, bir qator olimlar nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishgan. Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash, bu orqali ularni jamiyatning to'la huquqli subyektiga aylantirish masalalari T.D. Dobrovolskaya, A.V. Osadchix, S.P. Peshkov, N.B. Shabalina, E.I. Xolostova, E.R. Yarskaya-Smirnova kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi, mehnat qilish huquqi, ularni reabilitatsiya qilish masalalari N.A. Demidov, N.A. Iordanskaya, S.A. Leonov, A.M. Nagornoy, M.A. Pozdnyakova, G.V. Tarasova, A.G. Cherpurnoy, U.G. Ellanskiy kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Nogironligi mavjud shaxslarning ijtimoiy integratsiya masalalari I.V. Astraxansev, V.M. Bogolyubova, V.U. Chukarev, M.V. Elshteyn kabi olimlar tomonidan tahlil qilingan. Ular mazkur masalaning turli jihatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishar ekan, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash davlat siyosati darajasida amalga oshirilishi lozimligini ta'kidlashadi.

Material va metodlar

Nogironligi bo'lgan shaxslar ko'p jamiyatlarda uzoq vaqtdan beri chetda qolib ketgan, ular teng imkoniyatlar, foydalanish imkoniyati va jamiyatga qo'shilish yo'lidagi to'siqlarga

duch kelishgan. O'zbekiston sharoitida nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va imtiyozlarining funksional imkoniyatlari, shuningdek, ularning huquqiy tahlili inklyuzivlikni rag'batlantirish va nogironligi bo'lgan shaxslarning farovonligini himoya qilish bo'yicha ekspertizaning muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va imtiyozlarini huquqiy tahlil qilish amaldagi qonunchilik, siyosat va ularning amalda tatbiq etilishini baholash ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu tahlil qonunchilik bazasidagi kamchiliklarni aniqlash va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslar huquq va imtiyozlarining funksional imkoniyatlarini o'rganish va ularning huquqiy tahlili tadqiqot maqsadlarini samarali hal etishni ta'minlash uchun mustahkam metodologiya va asoslantirilgan usullarni talab qiladi. Quyida bunday tadqiqot uchun tegishli bo'lgan usullar, metodologiya va tadqiqot obyektlariga asoslar keltirilgan:

1. Aralash usullar yondashuvi: mavzuning murakkabligini hisobga olgan holda sifat va miqdoriy usullarni birlashtirgan aralash usullar yondashuvini asoslash mumkin. Bu huquqiy hujjatlar va siyosatlarni, shuningdek, nogironlikning tarqalishi, ta'lim, bandlik va boshqa tegishli ko'rsatkichlar bo'yicha statistik ma'lumotlarni chuqur o'rganishni o'z ichiga olgan har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

2. Huquqiy tahlil: huquqiy tahlil komponenti nogironlar huquqlari bilan bog'liq mavjud qonunlar, siyosatlar va xalqaro konvensiyalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu usul qonunchilik bazasini va uning O'zbekistondagi nogironlarning funksional imkoniyatlariga ta'sirini tushunish uchun zarurdir.

3. Siyosatni ko'rib chiqish: siyosatni ko'rib chiqishni asoslash imkoniyati cheklangan shaxslarning huquq va imtiyozlarini ilgari surishda mavjud siyosatning samaradorligini

baholashdan iborat. Bu dasturiy hujjatlarni tahlil qilish, ularning bajarilishini baholash va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot obyektini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar dinamikasini tahlil qilish huquqlar, imtiyozlar va huquqiy munosabatlar bilan bog'liq turli miqdoriy va sifat ma'lumotlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Tahlil qilinishi mumkin bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

1. Huquqiy baza va siyosatdagi o'zgarishlar: O'zbekistonda nogironlarning huquq va imtiyozlariga oid qonun qoidalari hamda siyosatining davriy dinamikasini tahlil qilish. Bu qonunchilikdagi o'zgarishlarni kuzatish, siyosiy tashabbuslar va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi kabi xalqaro standartlarga moslashishga qaratilgan sa'y-harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

2. Ta'lim olish imkoniyati: O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish imkoniyatlari va ulardan foydalanish tendensiyalarini tahlil qilish, jumladan, asosiy va maxsus ta'limga qabul qilish ko'rsatkichlari, inklyuziv ta'limning mavjudligi va qo'llab-quvvatlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyati.

3. Bandlik va iqtisodiy ishtirok: O'zbekistonda nogironlarning bandlik darajasi, kasb turlari va iqtisodiy ishtiroki bilan bog'liq dinamikani tahlil qilish. Bunga inklyuziv bandlikni targ'ib qiluvchi siyosatlarni, kasbiy ta'lim dasturlarini va vaqt o'tishi bilan bandlik stavkalarini ko'rib chiqish kiradi.

4. Foydalanish imkoniyati va infratuzilma: nogironlar uchun inklyuziv muhit yaratishda yaxshilanishlarni aniqlash uchun foydalanish imkoniyati dinamikasini, jumladan, jamoat infratuzilmasi, transport va jamoat joylarini baholash.

Davlatda samarali tizimli boshqaruvning yo'lga qo'yilishi inson huquqlarini ta'minlash sohasida barqaror ijtimoiy-huquqiy

muhit yuzaga kelishiga yordam beradi. Davlat boshqaruvida qonunlar o'z o'rnida to'laqonli ishlaydigan huquqiy muhitning yaratilishi umumxalq manfaatlarini ifoda etishda alohida o'rin tutadi. Shu o'rinda alohida ta'kidlab o'tish kerakki, bugungi kunda O'zbekistonda sog'lom ijtimoiy-huquqiy muhit yaratildi. Bu bevosita Konstitutsiya va qonunlarimizda ham o'z aksini topmoqda. Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizning 54-moddasida bu borada shunday deyiladi: "Insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadidir. Davlat inson va fuqaroning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi".

Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilgan mazkur huquqiy norma barcha fuqarolar, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarning yuridik jihatdan teng himoya qilinishini nazarda tutadi. davlat siyosatimizning e'tiborga molik jihatlaridan yana biri shuki, davlat nafaqat umumjamiyat manfaatlarini ko'zlab faoliyat olib boryapti, balki nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash borasida ham sezilarli chora tadbirlarni amalga oshiryapti. Hech kimga sir emaski, har qanday holatda ham alohida ehtiyojli shaxslar huquqlarini ro'yobga chiqarish uchun institutsional yondashuvlar talab etiladi. Jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat, ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy himoya sohalarida yangicha yondashuvlar zarurati mavjud. Konstitutsiyamizning nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlashga oid huquqiy normalari biz so'z yuritayotgan zamonaviy qarashlarning huquqiy poydevori bo'lmog'i kerak: "Davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlaydi". Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash bo'yicha

mamlakatimizda bir qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi va amaliyotga kiritildi. Bu kabi normativ-huquqiy hujjatlarning bir butun mexanizm sifatida ishlashi, shubhasiz, nogironligi bo'lgan shaxslar hayotini yaxshilashga yordam beradi. Mavjud qonunchilik asoslarining amalda ishlashi qo'shimcha ehtiyojli shaxslar huquqlarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur masalada qonunchilik asoslari qabul qilinarkan, bu toifa shaxslar huquqlari tushunchasini nazariy-huquqiy tadqiq etish zarurati yuzaga keladi. Bu huquqiy mazmundagi zaruratni quyidagi jihatlar orqali izohlash mumkin:

1. Nogironligi bo'lgan shaxslarga davlat tomonidan taqdim etilayotgan imkoniyatlar maxsus huquq yoki imtiyoz sifatida e'tirof etiladi.

2. Nogironligi bo'lgan shaxslar misolida maxsus huquq va imtiyozlarning qo'llanish tartibi sohaviy qonunchilik asoslari yordamida belgilanadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Nogironligi mavjud shaxslar huquqi tushunchasi borasida so'z borarkan, bir qator olimlar mazkur tushunchani davlat tomonidan o'rnatiladigan, muhofaza etiladigan, barcha uchun majburiy xarakterga ega xulq-atvor qoidalari tizimi deb ta'riflasa, ikkinchi guruh olimlari ushbu tushunchani maxsus ehtiyojli insonlarning cheklangan qobiliyat va imkoniyatlarini kompensatsiya qiluvchi muhim mezon deb tushuntirishadi. Shu ma'noda biz nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari tushunchasini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi, deb o'ylaymiz. Bu toifa shaxslar huquqlari borasida ilmiy tadqiqotlar olib borgan olimlar huquq tushunchasini nogironligi mavjud shaxslar holatidan kelib chiqib biroz o'zgacharoq ta'riflashadi. P.U. Rahimlining aytishicha, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqi toifa shaxslarning cheklangan qobiliyat va imkoniyatlarini yuridik jihatdan kafolatlovchi muhim mezondir [2, 14-b.].

Darhaqiqat, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqi bu toifa insonlarning aqliy yoki jismoniy jihatdan cheklangan qobiliyat va imkoniyatlarini namoyon etish uchun muhim kafolatdir. Biroq aqliy yoki jismoniy nuqsoni mavjud shaxslar huquqlarini mezon deb ta'riflash, nazarimizda, to'g'ri emas. Sababi, huquq inson va fuqarolarning qonunda belgilab qo'yilgan imkoniyatlarini amalga oshirishni nazarda tutuvchi xulq-atvor qoidalarini tizimidir.

O.M. Il'inaning tushuntirishicha, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari, nuqsonli shaxslarning qobiliyat va imkoniyatlarini funksional amalga oshira olishlari uchun yuridik kafolatdir [3, 4-b.].

To'g'ri, nogironligi mavjud shaxslar huquqi nogironlik holatidagi insonlarga cheklangan qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun bir qator qulayliklarni taqdim etadi. Biroq inson huquqlari tushunchasini keng ma'noda oladigan bo'lsak, mazkur tushunchani yuridik kafolat sifatida baholash, nazarimizda, unchalik to'g'ri emas. Huquq o'z funksiyalaridan kelib chiqqan holda shaxslarga muayyan darajadagi imkoniyatlar va imtiyozlarni taqdim etishi mumkin. Bizning fikrimizcha, huquqlarni to'laqonli amalga oshirishni huquqiy tartibga solish uchun qonunlar yuridik kafolat vazifasini bajaradi.

S.N. Brizetskiyning fikricha, nogironligi mavjud shaxslar huquqlari milliy va xalqaro darajada himoya qilinadigan yuridik kafolatlar tizimidir. Jismoniy yoki aqliy nuqsoni bor insonlar huquqlarini ta'minlash masalasi milliy huquq tizimining muhim instituti sanaladi [4, 3-b.]. Mazkur fikrda nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash masalasi huquqiy institut sifatida baholanyapti. Shunday baholanar ekan, bu borada aniq mezonlar ajratib ko'rsatilganda edi, fikrning takomillashuviga erishilgan bo'lar edi. Jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlashda jamiyatda inklyuziv muhit yaratish; nogironligi mavjud shaxslarni rehabilitatsiya qilish chora-tadbirlarini samara-

li yo'lga qo'yish; nogironligi mavjud shaxslar ijtimoiy ta'minotini tizimli tashkil etish; bu toifa shaxslarga sifatli ijtimoiy xizmat va beg'araz huquqiy yordam ko'rsatish amaliyotini takomillashtirish kabi yo'nalishlarning mezonlari chuqurroq izohlab berilganda nogironligi mavjud insonlar huquqlarini ta'minlash muhim huquqiy institut ekanligi asoslab berilgan bo'lar edi.

E. Markussenning aytishicha, nogironligi mavjud shaxslar huquqlari bu toifa shaxslar hayot faoliyatini tartibga solishda, ular hayot faoliyatining mustaqilligi va barqarorligini ta'minlashda muhim yuridik vosita vazifasini bajaradi [5, 137-b.].

Nogironligi mavjud shaxslar huquqlari qo'shimcha ehtiyojli insonlarning jamiyat va davlat ishlarida mustaqil ishtirokini kafolatlovchi qoidalar tizimidir [6].

Yuqorida keltirilgan fikrlarning mazmuniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, anglashimiz mumkinki, nogironligi mavjud shaxslar huquqi tushunchasiga keltirilgan ta'riflar ularning nuqsonli holatlaridan kelib chiqib bildirilgan. Ya'ni soha doirasida ilmiy izlanishlar olib borgan olimlar yondashuvlari nogironligi mavjud shaxslarning maxsus huquqlari konsepsiyasiga qaratilgan.

Ilm-fan doirasidagi to'siq va muammolar

1. Cheklangan mablag': moliyaviy resurslarning yetishmasligi tadqiqot taraqqiyotiga to'sqinlik qilishi va tajribalar va ma'lumotlar to'plash doirasini cheklashi mumkin.

2. Axloqiy mulohazalar: inson subyektlari yoki nozik mavzularni o'z ichiga olgan tadqiqotlar qat'iy axloqiy ko'rsatmalarni talab qiladi, bu ma'lumotlarni yig'ish jarayonida to'siq bo'lishi mumkin.

3. Texnik cheklovlar: ko'pgina ilmiy tadqiqotlar ilg'or texnologiya va uskunalarni talab qiladi, ular osonlikcha mavjud bo'lmasligi yoki arzon bo'lishi mumkin, bu esa tadqiqotning kechikishiga olib keladi.

4. Ma'lumotlarni sharhlash: murakkab ma'lumotlar to'plamlarini tahlil qilish va natijalarni sharhlash, ayniqsa, katta va tuzilma-

gan ma'lumotlar bilan ishlashda qiyin bo'lishi mumkin.

5. Qayta ishlab chiqarish bilan bog'liq muammolar: ba'zi ilmiy tadqiqotlar natijalarini ko'paytirishga qodir emasligi sababli tekshirildi, bu tadqiqotning ishonchliligiga va uning ta'siriga to'sqinlik qilishi mumkin.

Nogironligi mavjud shaxslar huquqlarini ta'minlash, ularni jamiyat hayotiga integratsiya qilish, qo'shimcha ehtiyojli shaxslarning jamiyat va davlat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi ishtiroklarini mustahkamlash masalalari davlat siyosati darajasida hal etilar ekan, yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni ijobiy hal etish maqsadida davlat tomonidan imtiyozlar tizimi yaratilganini ta'kidlab o'tishimiz kerak. Qo'shimcha ehtiyojli shaxslar uchun belgilangan imtiyozlar aynan shu toifadagi shaxslar hayotini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, imtiyozlar maxsus huquq kategoriyasining muhim bir elementi sanaladi. Jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslarga taqdim etiladigan imtiyozlar ularning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qo'shimcha bir imkoniyat o'laroq, aqliy yoki jismoniy nuqsonlarini kompensatsiya qilish maqsadida yaratiladi. P.P. Langning yozishi-cha, huquqiy imtiyoz – huquq subyekti uchun o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini o'z vaqtida amalga oshirishga imkon beradigan muayyan huquqiy afzalliklarni qonuniy belgilashdir [7, 100-b.].

Imtiyoz haqiqatan ham aqliy yoki jismoniy cheklangan huquq subyektlari uchun qo'shimcha imkoniyat taqdim etadi. Fikrning bu qismini qo'llab-quvvatlash mumkin. Biroq P.P. Langning imtiyozlar tushunchasini qulayliklar yoki afzalliklar bilan uyg'unlashtirib yuborishi, nazarimizda, to'g'ri emas. Afzallik ma'lum bir huquq normasida keltirilgan foydali jihat bo'lib, nogironligi mavjud shaxslar uchun umumiyuridik ma'noda qulayliklar yaratishni taqozo etadi. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasida keltirilgan "Davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va

madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi" mazmunidagi huquqiy norma qo'shimcha ehtiyojli shaxslar uchun maxsus imtiyoz taqdim etmaydi. Biroq mazkur huquqiy normaning imperativ xususiyatga ega ekanligi ushbu huquq subyektlari uchun afzallik va qulayliklarni nazarda tutadi, ya'ni davlatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy sohalaridagi bino inshootlardan erkin foydalanish uchun yaratgan shart-sharoitlari bu toifa shaxslar uchun imtiyoz emas, balki qulaylik sanaladi.

V.M. Mejuyevning tushuntirishicha, imtiyozlar huquq subyektlari o'rtasida yuzaga keladigan huquqiy tengsizlik holatlarini bartaraf etishga qaratilgan qo'shimcha choralaridir [8, 51-b.].

Imtiyozlarning subyektlar o'rtasidagi huquqiy tengsizlik holatlarini bartaraf etish chorasi sifatida ta'riflanishi ijtimoiy nuqtayi nazardan to'g'ri. Agar keltirilgan ta'rifga huquqiy nuqtayi nazardan qaraydigan bo'lsak, imtiyozlarning huquqiy tengsizlik holatlarini bartaraf etish chorasi sifatida baholanishi o'ziga xos huquqiy tahlilni talab etadi. Bizning fikrimizcha, nogironligi mavjud shaxslarga taqdim etiladigan imtiyozlar ularning cheklangan qobiliyatlari ta'sirida yuzaga keladigan huquqiy oqibatlarini nisbatan kamaytirish yoki bartaraf etish maqsadida joriy qilinadi. Huquqiy tengsizlik yoki diskriminatsion holatlarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar huquqiy normalar asosida tartibga solinadi. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida belgilangan "O'zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug'ilganidan boshlab tegishli bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib,

jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart" mazmunidagi huquqiy norma aynan teng huquqli yuridik muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Aytmoqchi bo'lganimiz, imtiyozlar teng huquqlilikni ifoda etuvchi norma emas, balki aqliy yoki jismoniy cheklanganlik holatlari ta'sirida yuzaga keladigan oqibatlarni kamaytirish yoki bartaraf etishga qaratilgan huquqiy vositadir. I.V. Bestujev-Ladaning aytishicha, imtiyozlar jamiyatning ijtimoiy nochor qatlami hisoblangan nogironligi mavjud shaxslar, keksalar, bolalarga beriladigan ijobiy ijtimoiy ahamiyatga ega kompensatsiyadir.

O'ylaymizki, mazkur fikrda keltirilgan yondashuv imtiyoz tushunchasini ilmiy jihatdan anglab olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Imtiyozlar asosan jamiyatning ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari sanalgan shaxslarga nisbatan belgilanib, bu qo'shimcha imkoniyatlar ularning hayot faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu toifa shaxslarga nisbatan imtiyozlarning qo'llanishi mavjud qonunchilik talablari asosida tartibga solinadi. Yuqoridagi fikr va mulohazalarni umumlashtirgan holda imtiyoz tushunchasiga quyidagicha ilmiy yuridik ta'rifni ishlab chiqishni taklif etamiz: imtiyoz – mavjud qonunchilik talablari asosida davlat tomonidan joriy etiladigan, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini ijtimoiy-huquqiy oqibatlardan muhofaza qilish xarakteriga ega yuridik vositadir. Shu ma'noda nogironligi bo'lgan shaxslarga taqdim etiladigan imtiyozlarni shartli ravishda ijtimoiy imtiyozlar va huquqiy imtiyozlar turlariga tasniflab o'rganishni taklif etamiz. Sababi, joriy etiladigan imtiyozlar o'z maqsad va vazifalari bo'yicha o'zaro bir-birini to'ldirish xususiyatiga ega bo'lsa-da, mazmun jihatidan bir-biridan sezilarli farq qiladi. Ijtimoiy imtiyoz aholining muayyan toifalari hayot faoliyatini yengil-

lashtirishga va mustahkamlashga yo'naltirilgan qo'shimcha imkoniyatdir.

Nogironligi bor fuqarolarga o'qishga kirishda ham imtiyoz beriladi. Oliy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy soniga nisbatan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qo'shimcha ikki foizli davlat granti kvotalari ajratiladi. Bu imtiyozdan I va II guruh nogironligi bor fuqarolar foydalanishi mumkin. Qo'shimcha 2 foizli kvota doirasidagi tanlovda qatnashgan, biroq yetarli ball to'play olmagan abituriyentlar boshqalar qatori umumiy kvota doirasidagi tanlovda ishtirok etadi.

Qo'shimcha ikki foizli davlat granti kvotalari har bir ta'lim shakli bo'yicha oliy ta'lim muassasalari kesimida ajratiladi va abituriyentlar tomonidan tanlangan 5 ta OTM uchun ham o'rinli hisoblanadi.

Grant asosidagi 2 foizli kvota doirasida talaba bo'lishning yana bir sharti: abituriyent belgilangan maksimal ballning kamida 30 foizini to'plashi kerak. Masalan, ajratilgan kvota doirasida abituriyent to'plagan balli bo'yicha yuqori o'rinda, biroq uning balli 30 foizdan kam bo'lsa, unda abituriyent bu imkoniyatdan foydalana olmaydi. Ko'zi ojiz abituriyentlar uchun oliy ta'lim muassasalari tomonidan maxsus imtihon tashkil etiladi.

Nogironligi bo'lgan bolalar hamda ularga g'amxo'rlik qiluvchi fuqarolarga davlat idoralari va tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan davlat xizmatlaridan navbatsiz foydalanish bo'yicha imtiyozlar beriladi.

Yuqorida keltirilgan nogironligi mavjud shaxslarga taqdim etilgan imtiyozlar ijtimoiy imtiyozlar hisoblanadi. Sababi, mazkur imtiyozlar aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlami deb qaraladigan muayyan toifalargagina nisbatan qo'llanyapti. Hech kinga sir emaski, nogironligi mavjud shaxslar oliy ta'lim muassasalariga kirishda mavjud manbalardan mustaqil foydalanish imkoniga ega bo'lmaganliklari sababli erkin sog'lom raqobatga kirisha olish imkoniga ega emaslar. Shu singari holatlarni kompensatsiya qilish maq-

sadida davlat tomonidan imtiyozlar joriy etilgan. Huquqiy imtiyoz subyektning mavqeyini qonuniy yengillashtirish deb tushuniladi, bu uning manfaatlarini to'liqroq qondirishga imkon beradi va qo'shimcha, maxsus huquqlar (afzalliklar) taqdim etishda ham, majburiyatlardan ozod qilishda ham ifodalanadi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar jamiyatlari uchun ham hukumatimiz tashabbusi bilan yuridik imtiyoz taqdim etildi. Bu bevosita "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonunning 23-moddasida aks ettirildi: "Ijtimoiy-maishiy va madaniy maqsadlarga mo'ljallangan qurilish obyektlarini hamda rekonstruksiya qilinayotgan obyektlarni foydalanishga qabul qilish nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari vakillari davlat qabul komissiyasi tarkibiga kiritilgan holda amalga oshiriladi.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning obyektlar va xizmatlardan foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratish qurilish loyihalarining majburiy qismidir. Binolarni, inshootlarni va ularning majmualarini qurish hamda rekonstruksiya qilishga doir normalar va qoidalar nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari fikr-mulohazalarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak".

Qonunda keltirilgan yuridik imtiyozga e'tibor qaratadigan bo'lsak, nogironlar jamiyatiga obyektlarni qabul qilishda davlat komissiyasi tarkibida ishtirok etish imkoni berilayotganini ko'rishimiz mumkin. Bunday imkoniyatning muayyan bir shaxslar toifasiga emas, nodavlat-notijorat fuqarolik institutiga taqdim etilayotgani yuridik imtiyoz tushunchasining kompleks xususiyatga ega ekanligini ko'rsatib turibdi. Shu nuqtayi nazardan yuridik imtiyozlar tor ma'noda kafolat tushunchasining muhim bir elementi sifatida namoyon bo'lsa, keng ma'noda ijtimoiy himoyaga muhtoj subyektlarning hayot faoliyatini optimallashtirishga xizmat qiladigan huquq instituti sifatida tushunilishi maqsadga muvofiqdir. Nogironligi mavjud shaxslarga nisbatan joriy etiladigan imtiyozlar ham

bevosita nuqsonli shaxslarning hayotini yengillashtirishga qaratiladi.

Davlat taraqqiyotining keyingi bosqichida aqliy yoki jismoniy nuqsoni bor shaxslar huquqlarini ta'minlash bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Mazkur islohotlar doirasida bir qator ijtimoiy-huquqiy mazmundagi imtiyozlar joriy etildi. Jumladan, ta'lim, tibbiyot, mehnat huquqi, ijtimoiy ta'minot kabi sohalarda diqqatga sazovor ishlar izchil bir shaklda tizimli yo'lga qo'yilmoqda. Buning natijasida nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash ishlari jadal sur'atlar bilan davom ettirilmoqda. Ta'kidlab o'tish kerakki, tizimli ravishda amalga oshirilayotgan davlat islohotlari natijasida nogironligi bo'lgan shaxslar uchun quyidagi imtiyozlar joriy etildi.

Tibbiyot sohasida bu masala bo'yicha ijtimoiy imtiyozlar mazmunidagi imkoniyatlar ko'lami yanada kengaytirildi. Tibbiyot muassasalarida davolanayotgan nogironligi bo'lgan bolaga g'amxo'rlik qilish uchun shu muassasada uning otasi yoki onasiga (ularning o'rnini bosuvchi shaxsga) yoxud oilaning bolani bevosita parvarishlayotgan boshqa a'zosiga nogironligi bo'lgan bolaning yonida birga bo'lish uchun sharoit yaratildi. Jumladan, statsionar tibbiyot muassasalarida nogironligi bo'lgan bolani parvarishlayotgan shaxsga mazkur davr uchun mehnatga layoqatsizlik varaqasi berish amaliyoti yo'lga qo'yildi; bolalikdan nogironligi bo'lgan shaxslarga g'amxo'rlik qiluvchi shaxslar (ota-onasi va boshqalar) uchun davolash davrida davlat statsionar tibbiyot muassasalarida bepul ovqatlanish tizimi ishlab chiqildi; pediatriya tibbiy-ijtimoiy ekspert komissiyalari tomonidan bolalarning nogironligi bo'lgan shaxs deb topilishi asosli ekanligini aniqlash maqsadida ularni Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi tuman (shahar) bo'limlarining yo'llanmasiga asosan qaytadan tibbiy-ijtimoiy ekspertizaga yuborish tartibi bekor qilindi.

Huquqiy sohada ham mazkur masala bo'yicha ijobiy o'zgarishlarga qo'l urildi. Jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslarning ixtiyoriy bepul huquqiy yordam olishlariga ko'maklashish maqsadida "Yuridik yordam" axborot tizimida advokatlik tuzilmalari va advokatlar foydalanishi uchun ochiq bo'lgan nogironligi mavjud shaxslarning murojaatlari bo'limi yaratildi; nogironligi bo'lgan shaxslarning ixtiyoriy bepul yuridik yordam olish bo'yicha murojaatlari "Yuridik yordam" axborot tizimiga kiritildi hamda ixtiyoriy yordam ko'rsatilishi uchun advokatlik tuzilmalari va advokatlar e'tiboriga yetkaziladigan bo'ldi.

Ijtimoiy sohalar bo'yicha ham amaliy ahamiyati yuqori bo'lgan imtiyozlar ishlab chiqildi. 2023/2024-o'quv yiliga qabul jarayonidan boshlab qabul tartibi, test sinovlari to'g'risida abituriyentlarga ma'lumot berish uchun tayyorlanadigan materiallar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay formatda bo'lishi, xususan, videoroliklar surdo tarjima yoki subtitrlar bilan namoyish etilishini ta'minlash chora-tadbirlari ishlab chiqildi. Ta'lim olayotgan nogironligi bo'lgan talabalarga ta'lim jarayonida ko'maklashish uchun nogironligi bo'lgan shaxsning oila a'zosi yoki boshqa shaxslarga oliy ta'lim muassasida nogironligi bo'lgan shaxsning yonida birga bo'lishi uchun imkon berildi. Yuqorida sanab o'tilgan imtiyozlar mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu qo'shimcha imkoniyatlar nogironligi mavjud shaxslar huquqlarini mustahkamlashga xizmat qilishini anglashimiz mumkin. Shu ma'noda mamlakatimizda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, bu toifa shaxslar uchun to'siqsiz muhit yaratish, ularni jamiyatga integratsiya qilish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, keyingi yillarda davlatimiz rahbarining bu borada muhim farmon va qarorlari qabul qilangani nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning hayotga intilishini oshirish, jami-

yat hayotida faol qatnashishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Albatta, har bir sohaning rivojlanishi, ayniqsa, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bilan bog'liq masalalarni hal etish, avvalo, qonunchilikni takomillashtirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan keyingi yillarda qonunchilikka muhim o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi. Ushbu soha huquqiy tomondan to'liq qamrab olindi.

Masalan, nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishi, ilm o'rganishi, kasb tanlashi, hunar o'rganish borasidagi huquqlarini amalga oshirish masalasida Mehnat kodeksiga, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunga yangi me'yorlar kiritildi.

Bundan tashqari, Shaharsozlik kodeksida nogironligi bo'lgan shaxslarning erkin harakatlanishi, ijtimoiy obyektlarga erkin kirib chiqishi uchun sharoit yaratish masalalari ko'zda tutildi. Binolarni qurishda, loyihalashtirishda ham nogironligi bo'lgan shaxslarning harakatlanishini hisobga olish alohida huquqiy me'yor sifatida belgilandi.

Umuman olganda, nogironligi bo'lgan shaxslarning bilim olishi, hunar o'rganishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun huquqiy jihatdan sharoit yaratildi. Bu borada davlat tashkilotlarining majburiyatlari aniq belgilab berildi. Ma'lumki, 2020-yil 15-oktabr kuni davlatimiz rahbari "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunni imzoladi. Mazkur qonunning qabul qilinishi bu toifa shaxslar huquqlarini himoya qilish borasidagi islohotlarni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Bu boradagi ishlarning barchasi jismoniy imkoniyati cheklangan kishilarni nafaqat qo'llab-quvvatlash, balki ularning hayotda o'z o'rnini topishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatga ega. Bu qonun davlatning nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan munosabati, mas'uliyati yangi darajaga ko'tarilayotganini ham bildiradi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda ta'kidlashimiz ke-

rakki, nogironligi mavjud shaxslar huquqlarini ta'minlash borasida e'tibor qaratilishi lozim sanalgan bir qator jihatlar mavjud. Jumladan, nogironligi bo'lgan talabalarga brayl yoki audio shakldagi o'quv darsliklarining yetarli darajada emasligi, nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirishga oid huquqiy asoslarning ishlash mexanizmlari samarali yo'lga qo'yilmagani, jamoat transportlari moslab jihozlanmagani, bekatlar va marshrutlarda eshittiruvchi, elektron ma'lumotlar tablolari kabi maxsus vositalarning yo'qligi bilan bog'liq muammolar kun tartibida turibdi. Shu kabi masalalarning yechimlari sifatida quyidagi mexanizmlarni ko'rib chiqishni tavsiya etamiz. Nogironligi mavjud talabalardagi brayl yoki audio shakldagi o'quv darsliklar taqchilligi masalasini oliygohlardagi media bo'limlari yordamida samarali bartaraf etish mumkin. Oliy ta'lim muassasasi ma'muriyati ichki buyrug'i asosida bu faoliyat turining tashkiliy-huquqiy jihatlarini ijobiy hal etish maqbul ko'riladi. Shuningdek, eng zaruriy o'quv darsliklarini audiolashtirish ishlari oliy ta'lim dargohining ma'naviy ishlar bo'yicha mutasaddi shaxslari, kutubxona va media bo'lim tizimida amalga oshirilsa, bu borada ijobiy natijalarga erishish mumkin bo'ladi.

Nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga joylashtirish masalasi nafaqat O'zbekiston miqyosida, balki jahon darajasida ham jiddiy masala hisoblanadi. Shu bois bu borada ham ko'plab imtiyozlar joriy qilingan. 2022-yil 1-yanvardan boshlab Bandidlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan nogironligi bo'lgan shaxslarni ishga qabul qilgan ish beruvchilarga (budget tashkilotlari, davlat korxonalari, ustav jamg'armasi (kapitali)da davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar bundan mustasno) har bir xodim uchun 6 oy davomida har oyda bazaviy hisoblash miqdorining 1,5 baravari miqdorida subsidiya berish amaliyoti yo'lga qo'yilgan.

Davlat buyurtmachilariga elektron kooperatsiya birjasi portalida ro'yxatdan o'tgan, ishlovchi xodimlari umumiy sonining kamida 50 foizi nogironligi bo'lgan shaxslardan iborat va nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatiga haq to'lash fondi umumiy mehnatga haq to'lash fondining kamida 50 foizini tashkil etadigan, yagona ishtirokchisi nogironligi bo'lgan shaxslarning jamoat birlashmalari hisoblangan yuridik shaxslar bilan ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarni xarid qilish bo'yicha to'g'ridan to'g'ri shartnomalar tuzishga ruxsat berildi. Hech kimga sir emaski, nogironligi mavjud shaxslar mehnat bozorida teng sharoitlarda raqobatlasholmaydigan shaxslar sanalishadi. Shuning uchun bu toifa shaxslarga xodimlar soni 20 nafardan oshiq bo'lgan tashkilotlarda 3 foizli kvota o'rinlari ajratib qo'yiladi. Shunday imtiyozlar joriy etilganiga qaramay, ko'plab holatlarda jismoniy nuqsoni mavjud shaxslar ishga joylasha olishmaydi. Bu o'z-o'zidan ishga qabul qilishning qo'shimcha huquqiy mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati yuzaga kelayotganligini ko'rsatadi. Birinchi navbatda, Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi tizimida nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash ishlari bilan shug'ullanuvchi maxsus bo'lim tashkil etilishi kerak. To'g'ri, ushbu vazirlik tarkibida mazkur vazifalarni bajaruvchi mas'ul mutasaddi shaxslar mavjud. Biroq bu shaxslar nogironligi bo'lgan subyektlar huquqlari bo'yicha mutaxassis emas. Bundan tashqari, bu bo'limlar vazirlik doirasida chegaralanmasdan hududiy boshqarma idoralar tizimida ham o'z faoliyatini amalga oshirishi zarur. Bu kabi maxsus bo'limlar nogironligi mavjud shaxslar mehnat qilishi mumkin bo'lgan kasblar ro'yxatini shakllantirib borish; bu toifa shaxslarni ishga joylashtirishda tashabbuskorlikni namoyon etish; qo'shimcha ehtiyojli insonlarni ishga joylashtirishning chorak va yillik monitoringlarini yuritish kabi vazifalarni bajarishlari maqsadga muvofiq hisoblanadi.

REFERENCES

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan. 2022, December 20. Available at: <https://president.uz/oz/3309>
2. Rahimli P.Y. Osobennosti konstitutsionno-pravovogo statusa invalidov v Rossiyskoj Federatsii [Features of the constitutional and legal status of disabled people in the Russian Federation]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 2007, 24 p.
3. Il'ina O.M. Konstitutsionnoye pravo na osnovnoye obshcheye obrazovaniye i garantii ego realizatsii det'mi-invalidami v Rossiyskoj Federatsii [The constitutional right to basic general education and guarantees of its implementation by disabled children in the Russian Federation]. Abstract of PhD thesis. Saratov, 2010, 29 p.
4. Brizeckiy S.N. Zakonodatel'noye obespecheniye konstitutsionnykh prav invalidov v Rossiyskoj Federatsii [Legislative support for the constitutional rights of people with disabilities in the Russian Federation]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 2012, 23 p.
5. Markussen E. (Ed.) Menneskeverd. Funksjonshemmet i Norge [Human dignity. The disabled in Norway]. Norsk forlag AS, 2000, 137 p.
6. Fra bruker til borger [From user to citizen]. Available at: www.regjeringen.no/nb/dep/asd/dok/nouer/2001/nou-200122/6/2.html?id=143999 (accessed 07.10.2024).
7. Lang P.P. Osobyie proizvodstva v yuridicheskom protsesse: teoretiko-pravovoye issledovaniye [Special proceedings in the legal process: theoretical and legal research]. Abstract of PhD thesis. Samara, Samara State Economic University, 2017, p. 100.
8. Mezhuyev V.M. Vlast', demokratiya, privilegii: materialy kruglogo stola [Power, democracy, privileges: materials of the round table]. *Questions Philosophy*, 1991, no. 1, p. 51.
9. Bestuzhev-Lada I.V. last', demokratiya, privilegii: materialy kruglogo stola [Power, democracy, privileges: materials of the round table]. *Questions Philosophy*, 1991, no. 7, pp. 47–49.
10. Government of the Republic of Uzbekistan, MPTF UNPRPD, Unicef, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner for Human Rights. Analysis of the situation to ensure the rights of persons with disabilities in Uzbekistan. Tashkent, 2021, September. Available at: <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/5071/file/%D0%A1%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B%D0%B8%D0%B7.pdf>
11. Problemy lits s invalidnost'yu v Uzbekistane proanaliziroval Vsemirnyy bank. 2008–2024 [The problems of persons with disabilities in Uzbekistan were analyzed by the World Bank. 2008–2024]. *Society*, 2023, June 1, Gazeta.uz. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2023/06/01/disability/>
12. Lockyer B., Franka R.M. Legal rights of persons with disabilities. 4th ed. Prepared under the Supervision of the California Attorney General's Public Rights Division Civil Rights Enforcement Section. Available at: https://oag.ca.gov/sites/all/files/agweb/pdfs/consumers/disabled_bookmarks.pdf
13. Pinilla-Roncancio L.M., Caicedo N.R. Legislation on Disability and Employment: To What Extent Are Employment Rights Guaranteed for Persons with Disabilities? *Int J Environ Res Public Health*, 2022, May, vol. 19 (9), p. 5654. DOI: 10.3390/ijerph19095654
14. Najafi Z., Abdi K., Khanjani M.S., Dalvand H., Amiri M. Convention on the rights of persons with disabilities: Qualitative exploration of barriers to the implementation of articles 25 (health) and 26 (rehabilitation) in Iran. *Med J Islam Repub Iran*, 2021, no. 35, p. 10. DOI: 10.47176/mjiri.35.10
15. Special report 20/2023: Supporting persons with disabilities – Practical impact of EU action is limited. European Court of Auditors. Available at: <https://www.eca.europa.eu/en/publications?ref=SR-2023-20>

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2024-yil 1-son

VOLUME 8 / ISSUE 1 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.1.

BOSH MUHARRIR:

Rustambekov Islambek Rustambekovich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b., y.f.d.,
professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayeov Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d.,
professor

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, Y. Mahmudov, E. Mustafayev

Musahhih: M. Sharifova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 26.03.2024-yilda tipografiyaga

topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 12,32 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 38.

TDYU tipografiyasida chop etildi.